

CSAPODY MIKLÓS

BÁNYFY MIKLÓS HAZATÉRÉSE (1926)

■ Három éve, 1923 októberében történt első hazalátogatásakor fogant gondolatát¹ Bánffy alapos megfontolás után, ötvenhárom éves korában, 1926 elején vitte döntésre: nyár közepén végleg hazaköltözött Erdélybe. Visszatérésében nemcsak a magyarországi kurzusból való kiábrándulása és a diplomáciából történt visszavonulása miatt érzett csalódás vezette. Honvágya mellett szerepe volt benne hajlott korának – az akkor 81 éves Bánffy György 1929-ben hunyt el – és a birtokok fokozatos átvételének is. Az erdélyi földbirtokviszonyokat a többség javára radikálisan átalakító 1921-es rablójellegű román földreform kihúzta a talajt a magyar birtokosok, egyházak és közbirtokosságok alól, túlnyomórészt megsemmisítve létalapjukat. A Bánffyok összesen 52-53 ezer holdat kitevő uradalmi legnagyobb erdélyi magánvagyonot alkották. Az állam a földreform során a 8 erdélyi vármegyében, 101 község és város területén található Bánffy-birtokok 94-95 százalékát sajátította ki.² A meg hagyott mintegy 3 ezer holdból ezer (termőföldek, erdők és a kastélypark) Bonchidán és határában, 2 ezer hold erdő a Vlegyásán feküdt. Gaal György szerint 5 ezer hold termőföldből 200-at hagytak meg, később azonban Bánffy 300 holdat visszavásárolt Bonchida környékén, erdőbirtokaiból pedig valószerűleg 10 ezer hold maradt.³ Ezzel szemben egy 1935-ben lezajlott (bocsánatkéréssel végződött) sajtóperben az alperes védője így nyilatkozott: „eredeti okiratok alapján meggyőződtem, hogy gróf Bánffy Miklós úrnak Erdélyben az eredetileg tulajdonát képező ingatlanaiából a román földreform mindössze *hatvan holdnyi területű ingatlant hagyott meg.*”⁴ Más forrás szerint „Bánffy erdeiből a román agrárreform annak idején 6000 holdat sajátított ki a mócok javára, de ezek nem elégedtek meg ennyivel, mire a hatóságok a közhangulatnak engedve további 3000 holdat sajátítottak ki, az egészért azonban mindössze 200 millió lei megváltási árat szabtak meg. Bánffy fellebbezéssel élt, mire a kolozsvári tábla a kisajátítási árat holdankint 900 lejben, tehát összesen 300 millióban állapította meg.”⁵

A végső elhatározást hazatérése ügyében rokona és régi barátja, Bethlen István miniszterelnök támogató egyvetérséggel hozta meg. Bethlen mintegy bizalmas erdélyi rezidenseként számos, a magyar kormányzat erdélyi politikájából következő stratégiai jellegű nemzetpolitikai feladattal is megbízta, hosszú távú teendőkkel, „népkisebbségi” szempontból meghatározóan fontos gazdasági-kulturális megbízatásokkal is ellátta. „Küldetése” teljesítéséhez Bánffy számára történelmi családjának társadalmi rangja, saját tekintélye és elismertsége – amely, mint később kiderült, egyszerre jelentett számára hatalmas előnyt, ám olykor hátrányt is – adott volt. A további, főként anyagi feltételeket, magyar és román gazdasági-közéleti kapcsolatrendszerét rövidesen maga teremtette meg. Mikó Imre szerint: „Realista, jobban mondva pragmatista volt a politikában, az erőviszonyokat és nem az ideológiát nézte. Partnereit a szerint választotta meg, hogy céljai elérésében mennyire használhatók. Egyéni céljai pedig mindig valami közösségi célhoz kapcsolódtak, aminél többet egy politikustól el sem lehet várni.”⁶

Román honossága elnyeréséért magyar állampolgárként, főrangúként, a Magyar Királyság volt külügyminisztereként közvetlenül az uralkodóhoz és a koronatanácshoz kellett folyamodnia. Előzetes tárgyalások és az udvarral kötött megállapodása után állampolgári hűségskijét 1926. július 6-án I. Ferdinánd király kezébe azzal a feltétellel tette le, hogy a politikai életben tíz évig nem vesz részt. Így is járt el tizenkét évig, ez idő alatt azonban, saját meggyőződésének megfelelően erkölcsi-szellemi, nemzetstratégiai, gazdasági és pénzügyi tekintetben mégis olyan felfogást követett, olyan átfogó kultúrpolitikai koncepciót valósított meg, amely az Országos Magyar Párt egyik alelnöke, Jakabffy Elemér törekvéseihez állt a legközelebb.⁷ Jakabffy szándéka szerint ugyanis az OMP – amellyel főként gróf Bethlen György pártelnök felfogása és személye miatt Bánffy köztudomásúlag mindvégig élesen szemben állt – „csak névleg politikai párt, tényleg nemzetképviselő, melynek csak másodlagos célja a politikai érvényesülés, elsődleges hivatása ellenben, hogy szervezetbe tömörítse mindazokat, akik akár származásuknál, akár anyanyelvüknél, akár érzületüknél vagy műveltségüknél fogva magukat magyaroknak vallják. A Magyar Párt tehát olyan kultúrközösség,

melynek öncélúsága az, hogy fenntartsa és ápolja azt a nemzeti gondolatot, mely egy évezrednek köszönheti kialakulását, megizmosodását és térhódítását.”⁸ E felfogás szerint tehát az akkor még több mint kétmilliósi erdélyi magyar kisebbség tehát, melynek 72 százalékát a vidék, a falvak népe alkotta, elsősorban kultúrközösség. Eletének megszervezése, a gazdaság és a politika e kultúrközösség értékeinek védelmét, nemzeti önazonossága megőrzését, a nemzetrészt fizikai fennmaradását kell hogy szolgálja, mert egy „nemzetet igazán értékessé sohasem politikája, mindig csak kultúrája tehet”.⁹

Jakabffynak ezt a gondolatát Bánffy is magáénak vallotta, majd az Erdélyi Szépművészeti Céh, az *Erdélyi Helikon* működésében, a Helikon marosvécsi körében és minden más kezdeményezésben érvényre is juttatta (a politikában, a szervezés tekintetében jóval később a Romániai Magyar Népközösség élén). Az alkotmányosság feltétlen tisztelete Jakabffynak egész élete során követett alapelve volt, az OMP politikája mégsem az ő elgondolásait, nem az általa vezetett és a kolozsvári központ által „ellenzékinek” tartott bánfsági tagozat aktív kulturális, kisebbségi „népszervező” politikáját követte,¹⁰ hanem a passzív közjogi-séreلمي politikázás hagyományos magyar parlamentáris és sajtóbeli gyakorlatát folytatta. Az OMP vezetése ugyanis abból indult ki, hogy a magyar kisebbség problémái a többség politikai akarata híján nem rendezhetők a román kormányokkal mindaddig, amíg az európai helyzetnek a trianoni magyarság számára kedvező alakulásával Erdély visszakerülhet az anyaországhoz. Ebből következően saját feladatát a magyar közösség megmaradt pozícióinak védelmezésében látta, és a nemzeti autonómiáért, a kollektív kisebbségi jogok biztosításáért és a nemzetközi kisebbségvédelmi normák érvényesítéséért folytatott küzdelemben határozta meg.

Alkati és műveltségi különbségekből fakadó személyes ellentétek mellett ez a passzív séreلمي politikázás volt az alapvető elvi, felfogás-, sőt mentalitásbeli oka annak a mélyülő ellenszenvnek, azoknak az éles ellentéteknek, amelyek a frissen hazatért Bánffy és az OMP elnökének kevéssel azután, 1926 októberében megválasztott gróf Bethlen György között feszültek. Konfliktusai áthatották a két világháború közötti erdélyi magyar közélet szinte valamennyi területét, kezdeményezését. Bethlen György és köre, nem csupán a túlnyomórészt arisztokrata vezetők, de a pártban politizáló „közemberek” jelentékeny része is azért idegenkedett Bánffytól, mert benne olyan „kivülről” érkezett politikai tényezőt láttak, akinek a megjelenése nemcsak a mindaddig érintetlen hatalmi erőviszonyok átrendeződését hozhatja magával, hanem hosszabb távon az OMP konzervatív politikájának ellensúlyozását és a kisebbségi képviselő hegemoniájának megtörését is.

1926 májusában, amikor hazatérésének híre ment Erdélyben, Bánffyt egy barátja tájékoztatta arról a szűk körű találkozóról, amely a költő Octavian Goga, az akkori belügyminiszter és az OMP vezetői között zajlott le Csucsán, a Goga által megvásárolt egykori Bonczakastélyban. „Meg tudnák-e mondani az urak, miért nincsenek elragadtatva a Magyar Párt urai Bánffy Miklóstól? – kérdezte Goga. – A múlt héten nálam jártak, s én említettem nekik, hogy örvendek a Bánffy Miklós naturalizálásának, mert végre lesz kivel beszélni. Elmondtam azt is, hogy úgy én, mint Averescu miniszterelnök úr őszinte rokonszenvvel fogadjuk Bánffy urat, s Ófelségének is említettem, hogy pár napon belül naturalizálni fogjuk, és akkor be fogom mutatni Ófelségének. A Magyar Párt urai azonban savanyúan hallgatták, majd annyit mondtak, hogy Bánffy úr aligha tudna beilleszkedni az itteni politikai viszonyokba. Különös – folytatta Goga –, hogy a kormány és Ófelsége is szívesen fogadja Bánffy grófot, s éppen a Magyar Párt urai nincsenek elragadtatva tőle.”¹¹ Az OMP vezetői részéről tapasztalt idegenkedésnek, ellenséges féltékenységének az volt az alapvető oka, hogy Bánffy hazaköltözésével az erdélyi magyar politikában megváltozott a „védekezés» (egység) és az »építkezés» (teljesség) stratégiák viszonya”, a budapesti kormányzat pedig, bár változó hangsúllyal és eltérő nyomatékkal, lényegében egyszerre támogatta Bethlen György „védekező, egységörző, kivárási politikáját, valamint Bánffy kulturális, társadalmi kapcsolatépítését”.¹² Mikó Imre érzékletes jellemzése szerint a magyar arisztokrácia hamarosan „a két szomszédvár köré húzódot, az értelmiségből a közéleti hajlandóságúak többsége Bethlen, az íróvilág legjobbjai a Bánffy irányítását fogadták el, s folyt a versengés a *Keleti Újság* és az *Ellenzék*, a *Pásztortűz* és az *Erdélyi Helikon*, a pártközpont és az Óvári-szalón, Drág és Bonchida vagy inkább a kolozsvári «Majális utca» és «Király utca» között. Változás csak akkor állott be, amikor 1938-ban a Goga-kormány bukása után (Goga még Bethlennel kötött paktumot, de Bánffy látta vendégül Csucsán) feloszlatták a politikai pártokat, és jött a királyi diktatúra. A Magyar Párt séreلمي politikája értelmetlenné vált, új, rugalmas emberekre volt szükség, akik a magyar tömegeket betերelik a királyi diktatúra Nemzeti Újjászületés Frontja (NUF) néven megalakult egységpártjába.”¹³

Nem számítva rokonságát és kiterjedt baráti körét, a kolozsvári közönség is erősen vegyes érzelmekkel látta viszont Bánffyt. Fogadtatása olykor szélsőséges volt, Kós Károly sze-

rint „nemcsak nagy meglepetést, hanem és inkább megriadást okozott. Valóságosan megijesztette éppen akkori politikai és közéleti vezető és hangadó köreinket. Emlékszem, itt is, ott is, mindenfelé Erdélyben emberek kérdezték emberektől: »Vajon miért jött? S vajon mit akarhat itt?« Mire a két óvatosan fontoskodó válasz rendesen ilyenforma volt: »Gyanús dolog« és »Vigyázni kell rá...«.¹⁴ Hamarosan nyilvánvaló lett, hogy Bánffy személye, tekintélye s mindaz, amit múltja és neve jelentett, más és más okokból, mégis majdnem mindenkinek „túl sok” volt Erdélyben. A külvilág előtt Bonchida ura néniképp rejtelmes, nagy tehetségű, extravagáns és sokaktól irigyelt alakként tűnt fel, akit a konzervatív politika eleinte úgymond liberális, később „baloldali”, de mindenképp túl nagy befolyású s már ezért kényelmetlen tényezőnek tartott, ám akit befolyásáért és irigyelt vagyonáért mégis mindenki tisztelt. Még a Helikonban is akadtak író társai, akik inkább a grófort, a nagyhatalmú embert látták benne, mint a vérbeli író, holott ő maga ebben a körben is valóban otthon volt. Ami az arisztokráciát illeti, Kós Károly szerint Bánffy „becsülte az igazi mágnást. De azt az erdélyi felkapaszkodott fertálmágnást, akikkel mi tele voltunk, utálta. Azt mondta, hogy ez a leggyűlöletesebb fajta, rosszabb, mint a polgár, pedig azt is gyűlölte. Csak az igazi mágnást, a parasztot és a talentumos művészt becsülte.”¹⁵

Hazatéréseivel egy csapásra benne találta magát az erdélyi magyar kisebbségi közélet egymással versengő csoportjainak küzdelmeiben és a román belpolitikában, később a külpolitikában, vagyis a magyar–román konfliktusok kellős közepében. Amikor a harmincas évek legvégén a Romániai Magyar Népközösség élére került, Bánffy nemcsak az erdélyi magyar kulturális közéletben, hanem a politikában is nyomasztoán „túl sok” lett. Túlzottan fajsúlyos tényezővé nőtte ki magát, aki már addig is egy az addig uralkodó irányzattal szemben álló felfogás képviselőjeként sokféle, olykor egymással is versengő törekvést, mozgalmat fogott össze és testesített meg, bár a gyakorlati politikába – ahová egyébként maga is vágyott – nem a saját elhatározása, hanem külső körülmények váratlan alakulása térítette vissza. Miközben az általa vallott és korántsem csak az irodalmi életben érvényesített szemlélete, irodalmi sikerei és szuggesztív személyisége által is sokakat vonzott, ellenséges hangulatot sem volt nehéz kelteni ellene. Felfogásának az anyaországban is szép számmal voltak hívei, csakhogy Budapesten is leginkább a politikában tartottak tőle. Működését a magyar vezetés részéről később is óvatos, távolságtartó ellenszenv kísérte, de mivel az általa irányított Népközösséget a magyar kormány is fontosnak tartotta, kénytelen volt számolni vele. Felfogása miatt kimondatlanul, olykor nyilvánvaló konfliktusok során is meggyűlt a baja Bánffyval az anyaország kormányainak, amelyeknek erdélyi politikáját mindvégig a Bethlen István és Teleki Pál ellentétes felfogását képviselő körök küzdelmei határozták meg, különösen a második bécsi döntést megelőzően. Az észak-erdélyi „kis magyar időben”, 1940 és ’44 között Bánffy, ha éppen „kegyvesztett” nem lett is éppen, annak ellenére, hogy Horthy a nevének-rangjának kvázi kijáró felsőházi tagságban részesítette, a politikai élet peremvidékére, mellékes szerepkörbe szorult. Magyarország területi gyarapodását, a politikai helyzet megváltozását természetesen minden, utóbb beigazolódtott borúlátása mellett ő is örömmel fogadta. Nem volt eleve ellenére helyzetének a történelmi változásból következő meggyengülése sem, legalábbis keveset törődött vele, tekintve, hogy írni akart, és nem a hatalmi politikának akár csak a másodvonalában tevékenykedni. Félreállításának, egyszersmind kivonulásának az volt a fő oka, hogy noha többnyire Bethlen István felfogását osztotta, ő maga saját, másfél évtized eredményeivel hitelesített önálló Erdély- és nemzetpolitikáját folytatta. Elgondolásai távol álltak a Bethlen György-féle, Budapestről vele szemben akkor már egyértelműen felkarolt, sőt az állampolitika rangjára emelt, általa azonban rövidlátónak, hibásnak és károsnak ítélt politikázalástól, Bánffy ugyanis a történelmi Erdély politikai hagyományait, Bethlen Gábor pragmatizmusát követte. 1941-ben, a *Külügyi Szemle* vacsoráján elhangzott előadásában is Bethlent mondta az erdélyi külpolitika „legkifejezőbb egyéniségének”, miután a fejedelem „a tatár kántól kezdve I. Jakab angol királyig tartott fenn összeköttetést. Annyira óvatos volt, hogy amikor a szultán a magyar királysággal megkínálta, nem fogadta el, nehogy ezért az ország végvárait kényszerüljön átadni.”¹⁶

Hazatelepedésének és a román állampolgárság felvételének érthetően nagy visszhangja támadt nemcsak Kolozsváron, Erdélyben, hanem Budapesten és Bukarestben is, a politikában, a közvéleményben, valamint a magyar és a román sajtóban. 1926 novemberében, amikor az egykor a Magyar Királyság Pártjában általa is képviselt 1920-as király nélküli legitimizmust a lapokban felmelegítették, az is elterjedt róla, hogy Bethlen István titokban voltaképpen a magyar–román perszónálunió megkésétt összekovácsolására küldte Erdélybe. A hírt – amely nem gyakorolt számottevő hatást sem a magyar, sem a román közvéleményre azon kívül, hogy növelte a Bánffy személyét övező titokzatosságot – a bukaresti újságok a belgrádi sajtóból kapták föl. A *Rjecs* című szerb napilap erről szóló tudósítása az MTI 1926. no-

vember 13-án kelt összefoglalója szerint „rendkívül goromba és ízléstelen hangú”. Az írás, ha nem is a kisantant-országokbeli sajtó durva, szinte kivétel nélkül élesen magyarellenes stílusát idézi, hangvételét jól jellemzi, hogy szerinte „a magyarok kereskedést űznek a magyar koronával és a trónnal, majd Bánffy Miklós gróf erdélyi szerepéről ír, és többek között ezeket mondja: Nyilvánvaló, miért akarják a magyarok a trónon Ferdinándot látni. Azért, mert arra számítanak, hogy a Románia és Magyarország közötti perszonálunió után könnyen sor kerülhet Magyarország és a román Erdély közötti reálunióra. Ha Csehország monarchia volna, kétségtelen volna, hogy Magyarországon akadna olyan »áramlat«, amely a magyar koronát cseh uralkodónak ajánlaná fel, természetesen ugyanazzal a szándékkal, amellyel azt Bánffy ajánlotta fel a román királynak, tudniillik hogy lehetővé váljék Magyarország és Románia között a reálunió. A lap a továbbiakban azt írja, hogy a román–magyar perszonálunió gondolata a román érdekek szempontjából bolondság. Ez az unió még abszurdabb volna, mint volt Ausztria és Magyarország között a kapcsolat. Végül annak a meggyőződésének ad kifejezést, hogy Bánffy tárgyalásai – amennyiben ilyenek tényleg voltak – eredménytelenek maradtak.”¹⁷

Az ugyancsak belgrádi *Pravda* az MTI 1926. november 18-i híradása szerint „A *Magyar-ság című lap szenzációja és A pesti legitimista újság víziója az új formában való perszonálunióról* cím alatt a következő budapesti táviratokat közli: »A *Magyarság*, a legitimisták orgánuma, mai számában hírt közöl, amelyet kétkedéssel fogadtak, éppúgy, mint az addigi más hasonló híreket, amelyek azonban mégis általános figyelmet keltettek [...]. A lap azt állítja, hogy Bánffy Miklós gróf romániai missziója a következő terv megvalósításával van kapcsolatban: a perszonálunió megvalósítandó Ileana hercegnőnek Albrecht főherceggel való házassága útján. Gróf Bethlen e házasság megkötése esetén garantálná Románának, hogy Albrecht főherceget megválasszák magyar királynak. Románia szintén magára vállalja azt a kötelezettséget, hogy a trónörökösödés alkotmányos sorrendjét megváltoztatja, és a kiskorú Mihály herceg helyébe trónörökösnek Ileana hercegnőt proklamáltatja. Az *Esti Kurír* [az] Albrecht és Ileana házasságáról szóló hírt kommentálja. Egy bukaresti újság cikkét reprodukálja, mely szerint a román parlament hamarosan összeül az alkotmány módosítása és Ileana trónörökössé proklamálása céljából. Az újság azt állítja, hogy ez a román királyné [„Nagy” Mária királyné – CS. M] ideája.«¹⁸ (A román hercegnő és Albrecht főherceg házassági híre légből kapott volt.) A bukaresti *Politica* 1927. március 8-án már nem is a perszonáluniót hozta fel, hanem Bánffy reálpolitikus lépését méltatta, miután „legutóbbi bukaresti tartózkodása alkalmával látogatást tett csaknem valamennyi politikai személyiségnél. Értesülésünk szerint ezzel az volt a célja, hogy kipuhatolja, vajon a román politikai körök támogatnák-e a román–magyar közeledést. Bánffy kezdeményezését rokonszenvvel fogadták, sőt egy volt miniszter komolyan támogatta.”¹⁹ Az OMP Központi Intézőbizottságának 1927. május 7-i kolozsvári ülésén Gyárfás Elemér feltette a kérdést Bethlen Györgynek, van-e tudomása róla, hogy Bánffy Bukarestben „a kormánnyal tárgyalásokat folytat olyan ügyekben, melyek az államot és a magyar kisebbséget illetik”. Bethlen válasza szerint senki sem kapott ilyen megbízatást.²⁰

Bánffy fogadtatásának baloldali erdélyi magyar visszhangját példázza egy későbbi, *Martinovics* című drámájának bemutatója után a *Temesvári Hírlap* 1929. február 14-i számában megjelent írás. Az MTI szerint a darab és a szerző elleni támadást „mindenesetre annak figyelembevételével kell megítélni, hogy a cikket Asztalos Sándor írta, a lap technikai szerkesztője és főmunkatársa, aki a magyarországi kommunizmus alatt is szerepet játszott”. A cikkíró Bánffyt „az erdélyi magyar irodalom »hívatlan ügynökének« minősíti *Martinovics* című drámájával kapcsolatban, amelyben »Martinovics Ignáctól és társaitól megfosztani akarja mindazt az emberi hitet, amiért fejükkel fizettek a Vérmezőn«. A támadás ezzel kapcsolatban Bánffy Miklós ellen személyi vonatkozású megállapításokat is tartalmaz. Hogy ti. Bánffy Miklós csak úgy hirtelenében jelent meg Erdélyben, ahol róla mindössze annyit tudtak, hogy Magyarországon nem valami dicsőséges, de annál rövidebb életű külügyminiszteri pályát futott meg, aztán lesietett Bukarestbe, és másnap az egykori trianoni külügyminiszter már mint román állampolgár jelent meg Kolozsvárott. Itt egy ideig mint ellen-magyarpárti elnökjelölt szerepelt, majd pedig mikor erre irányuló tervei nem sikerültek, rávetette magát az erdélyi magyar irodalomra és művészetre, amelyre a maga dilettantizmusát vagyoni és társadalmi összeköttetéseinél fogva irányadónak akarja ráoktrojálni. Kisajátította a maga részére az erdélyi magyar irodalmat, és mint ennek vezére szerepel. Márpedig amennyire hazug a drámája Martinovics emlékének meggyalázása tekintetében, éppen annyira hazug az, hogy Erdélyben csak az az irodalom van, amelyet Bánffy Miklós a budapesti Lipótvárosnak feltalál.”²¹

A tervezett, sőt állítólag máris küszöbön álló perszonálunió híreinek, pletykáinak múltával leginkább ekkor is a politikában tartottak Bánffytól, a korabeli magyar felfogás azonban Erdélyben is úri hóbortnak, különcködésnek, művészkedő allúrnek vélte, ha a leggazdagabb erdélyi magyar főrend, diplomata, volt külügyminiszter regényt ír, könyvet illusztrál, darabjait pesti színházak játsszák. Bánffy pedig ilyen alak volt – „Mindig legfelül, mindig a legjobban informáltak között, teli vállalkozó szellemmel, humorral, igazi művészi elhivatottsággal.”²² Ezzel szemben azt tartották volna helyénvalónak, akkor ismerték volna el feltétel nélkül felettük állónak, ha magatartása a magyar arisztokrácia régi sztereotípiáit követi, ha mindenki csupán tízezer holdjait, fényes kastélyait emlegette volna, főként Bonchidát és híres ménését. Mivel mindemellett többnyire mégis leginkább „műkedvelő” furcsaságok híreltek róla, a legrégebbi főrangú család irigyelt tagja a magyar közvélemény szemében gyanús különc volt. Semmiképpen sem az írósgót várták volna tőle, sokkal inkább a mágnások hagyományos társadalmi reprezentációját, a gazdagsága alapját képező hatalmas vagyon megfelelő működtetését, a rangjához illő vadászatokot, a pazarlást, a fényt és a pompát, azt, hogy felnézhesse nek rá, és irigvelhessék.

Amit még elvártak tőle: az arisztokraták illően bőkezű mecénatúráját, mely a kisebbségi magyar intézmények fenntartását lehetővé tette, és amire a földreform után, különösen a gazdasági világválság éveiben egyre nagyobb szükség mutatkozott. Ezzel szemben a nagyvonalú mecénás Bánffy anyagias ember hírében állott, még barátja, Kós Károly szerint is valóban kissé túlságosan is takarékos volt.²³ Amikor több mint öt évvel később, 1931. december 7-én Bethlen István és II. Károly között sor került egy „titkos” találkozóra, a lapok is visszatértek Bánffy hazatérésére, amit anyagias, pusztán „vagyon-visszaszerző” célzatúnak állítottak be. Bethlen és a román király megbeszélésének híre nagy izgalmat keltett, valódi okát a román, főként a bukaresti lapok hetekig firtatták, a bukaresti cseh és szerb követek azonnali felvilágosítást kértek a román külügyminisztériumtól Bethlen látogatásáról. A magyarországi sajtó többnyire a találkozót magánjellegéről, birtokügyek rendezéséről, a két ország gazdasági közeledéséről cikkezett, a román újságok pedig ismét a perszonálunióról közöltek újabb és újabb híreszteléseket és a vendég vad revizionizmusát kárhoztató indulatos kommentárokat, bár az alaphír csupán az volt, hogy Temesvár mellett II. Károly „királyi vadászat alkalmával szalonkocsijában fogadta Bethlen István gróft. Az összejövetel 40 percig tartott.”²⁴ A román újságok úgy tudták, fővárosi politikai körökben már jó előre értesültek róla, hogy „Károly király kihallgatáson fogad a temesvári pályaudvaron egy diplomatát, s mi-
kor kitudódott, hogy Bethlen gróf maga tárgyal a királlyal, ez általános meglepetést keltett. Mindenfelé latolgatják a találkozót politikai konzekvenciáit. Az »Universul« hihetetlennek tartja, hogy politikáról ne lett volna szó. A »Lupta« különkiadást adott és a találkozást Európa legnagyobb politikai eseményének mondja. A »Dimineața« és a »Curentul« tartózkodóan ír, de megállapítja, hogy a kihallgatás ténye óriási szenzációt kelt. Az »Adevarul« azt mondja, hogy csak informatív jellege volt a temesvári beszélgetésnek, mert hivatalos kihallgatás esetén a kormányelnöknek vagy a kormány egyik tagjának is jelen kellett volna lennie. Elé-
ken kommentálják a román lapok azt is, hogy a látogatás idején a bukaresti olasz követ és a bukaresti francia követség egyik tanácsosa is jelen volt.”²⁵

A magyar külügyminisztérium az említett lapok közül kettőről bírt közelebbi információval. Eszerint az *Universul* a „legrégebbi, de a legnagyobb fővárosi román lap. Alapította 1883-ban az olasz származású Luigi Cazavillan. Jelenleg Stelian Popescu igazságügy-miniszter tulajdona. A lap tulajdonát Stelian Popescu úgy szerezte meg magának, hogy még mint fiatal ügyvéd, amikor Take Ionescu ügyvéd, volt konzervatív miniszterelnök és külügyminiszter titkára volt, feleségül vette Cazavillan özvegyét, akitől aztán sok fondorlattal megszerzte a lap tulajdonjogát. A lap tulajdonosának politikai felfogását követte híven. Kezdetben konzervatív, később burkoltan, majd nyíltan liberális, erősen carlistaelenes, Carol király visszatérése után ellenzéki, végül pedig teljesen szélsőjobboldali lett. Erősen sovén, a nemzeti totalitást elvét hirdeti, de külpolitikailag Titulescuhoz állott legközelebb. Nem híve a nacionálszocializmusnak, Románia tengely-politikáját se nem helyesli, se nem támogatja. Jelenleg politikai felfogás tekintetében Maniu Gyulához áll legközelebb. A lap helyettes főszerkesztője. St. Popescu veje: Ion Lugoșeanu, volt nemzeti parasztpárti miniszter, majd római román követ, aki Maniu belső baráti köréhez és vezérkarához tartozik. Erősen magyarellenes. St. Popescu volt az alapítója és az elnöke a Revizióellenes Ligának. Több revizióellenes kiállítást is rendezett a lap palotájában. Kimondottan antiszemita és ellensége mindennek, ami idegen. Példányszáma körülbelül 150 000.”²⁶ A *Curentul*, „Pamfil Șeicaru alapította 1927-ben. Ma is ő a lap főszerkesztője és politikai irányítója. Sovinizmusában az *Universullal* vetekedik. Șeicaru ma Románia legjobb és legmerészebb tollú újságírója és pamfletistája. Hírhedt zsarolásairól, s az így megszerzett pénzből a lapnak nagy palotát épít-

tett, magának meg nagy vagyont szerzett. A pártkormányok idejében rendszerint az uralmon lévő pártot támogatta, így jutván ő is, meg szerkesztőségének több tagja képviselői mandátumokhoz. Carol király száműzetése alatt erősen carlista volt, majd vasgárdista-ellenes lett. A legionárius uralom alatt Spanyolországban élt. Onnan csak Horia Sima bukása után tért vissza, mikor már életét nem fenyegette semmilyen veszély. Külpolitikailag Șeicaru az önálló román külpolitika híve volt. Erősen szimpatizált a fascista Olaszországgal, amelyet azonban bukása után elsőnek tagadott meg, s rántotta le a sárba. A népfronti Franciaországot nem sokra becsülte. Állandóan ellensége volt a Szovjetnek, ami a lap politikai felfogásában ma is erősen kidomborodik. Közel áll a helyettes miniszterelnökhöz [Mihai Antonescuhoz], aki többször küldte titkos külföldi missziók elvégzésére. [A lap] Magyarországgal szemben mindvég barátságatlan. Erősen antiszemita és kisebbségellenes. Régebben több ízben sorozatos kampányt indított a kisebbségek, különösen az erdélyi magyarság ellen. Magánbeszélgetések alkalmával mindig a megértő szerepét játssza meg, s hangoztatja Magyarország és Románia kibékülésének szükségét. Soha azonban egy betűt sem írt ilyen értelemben. A lap példányszáma körülbelül 40-40 000.²⁷

Bethlennek és a királynak a többségi közvéleményt sokáig izgalomban tartó találkozájáról a román újságok három kombinációt népszerűsítettek. „Egyes lapok szerint Bethlen gróf Bánffy Miklós gróf példáját akarja követni, és az optánsüggel kapcsolatban járt Carol királynál. Más bukaresti lapok Bethlen gróf utazását a legitimista magyar törekvésekkel hozzák kapcsolatba. A harmadik csoport a magyar-román unió előkészítését látja Bethlen gróf utazásában. Az »Univer sul« élesen tiltakozik a kimondottan revizionista Bethlen gróf szerepe ellen.”²⁸ A találkozóról 1931. december 15-én, bukaresti hírforrásból származó párizsi értesülése után a *New York Sun* már azt adta hírül, hogy „Bethlen István gróf volt magyar miniszterelnök azon gondolkozik, hogy megváltoztassa állampolgárságát és felvegye a román állampolgárságot, mint azt neki itteni [párizsi] barátai tegnap bizalmasan tanácsolták. Úgy mondják, hogy e kérdésről Bethlen István gróf és Károly király temesvári találkozásukkor közel egy órán át tanácskoztak. A békeszerződések egyik következménye az volt, hogy Bethlen István gróf erdélyi birtokait több mint 400 000 dollár értékben elkobozták. A magyar mágnások közül többen kerültek hasonló helyzetbe, és visszanyerték birtokaikat azáltal, hogy román állampolgárságot vettek fel. Így elsősorban Bánffy Miklós gróf, aki 1920-tól [1921-től] 1922-ig Magyarországi külügyminisztere volt. Bethlen István gróf terve, hogy állampolgárságát megváltoztassa, azért merült fel, mert súlyos pénzügyi kötelezettségeket vállalt, és a magyar kincstár már nincs abban a helyzetben, hogy továbbra is kártalanítsa azokat, akiknek birtokait a békeszerződés román területnek minősítette. Úgy vélik, hogy Bethlen István gróf és Károly román király beszélgetése a körül a kérdés körül forgott, hogy visszaadja-e Románia Bethlen István gróf elkobzott birtokait, ha felveszi a román állampolgárságot. Bethlen gróf e szándékát hevesen ellenzik vezető magyar politikusok, akik erős konzervatív kormány létrejöttét óhajtják Gömbössel mint miniszterelnökkel. Ebben a kormányban Bethlen István gróf a külügyminiszeri tárcát venné át.”²⁹

Ezt a *New York Sun*-cikket kapta föl a pesti *Szabadság*, szintén azzal indokolva Bethlen és a király találkozóját, hogy „Bethlen erdélyi birtokait akarja ily módon visszaszerezni, úgy, mint Bánffy Miklós, aki szintén magyar külügyminiszterből vedlett át román állampolgárrá.” A lap szerint „Bethlen a Bánffy-féle precedensre hivatkozhatik. *És mégis a Szabadság nehéz szívvel tudja elképzelni, hogy Bethlen ezt megtegye.* Hogy az a magyar államférfi, aki több mint 10 évig állt az ország élén, s akinek politikája egyáltalán nem volt valami barátságos Romániával szemben, most fölesküdjék Romániára, hogy birtokain gazdálkodhasson. Utóvégre Bethlennek nem szabad egyedül csak a maga személyes érdekeit tekinteni. Neki történelmi hivatása van. *Bethlen nem teheti meg azt, hogy ennyire élesen szembe helyezkedjék a múltjával.* Hogy ennyire feladjon mindent, amiért eddig küzdött. Bethlennek a Szabadság szerint tekintettel kell lenni a magasabb erkölcsi világrendre és azokra, akik benne egészen mást láttak, mint román állampolgárt. A Szabadság reméli akarja, hogy a Sun híre csak kacsa, és hogy az egészből egy szó sem igaz, mert bizonyos [, hogy] *Tisza István ezt sohasem tette volna meg.*”³⁰

Hazatérése után kevéssel Bánffy apjával együtt már személyesen vett részt Makkai Sándornak, Erdély frissen megválasztott református püspökének 1926. június 23-i, a Farkas utcai templomban tartott beiktatásán.³¹ Amint megmelegedett Bonchidán, vágyott pihenését módszeres munkával kezdte. Első teendői közé tartozott apja és a maga megmaradt birtokainak számbavétele, a gazdálkodás áttekintése és talpra állítása. Apja halála után nekilátott a kastélyban időközben számos helyen szükségessé vált állagmegóvásnak; a nyugati szárny emeleti teraszát zárt erkéllyel építtette át, s amikor az egyik 16. századi kerekbástya megrepedt, Kós Károllyal állíttatta helyre.³² Vele tervezetett késő reneszánsz-kora barokk kandal-

lót is a kastély halljába.³³ Amikor tönkrement zentelki kastélyának faragott lépcsőit és a többi kőfaragványt Bonchidára vitette, szintén Kóst bízta meg a köveknek a kastélyba való beépítésével.³⁴ Ettől kezdve életének a háború végét megelőző másfél évtizede javarészt a közéletben telt, a művekre ezért viszonylag kevés ideje jutott. Szász László szerint Bánffy számára „a prózáíráshoz nélkülözhetetlen életforma, a napirendbe iktatott írás, tudatos olvasás – kapcsolattartás az irodalmi élettel – nem adatott meg [...] éppen a származás kényszerítő hatalma (melyet nemcsak megélt, de vállalt is), az örökségként kapott nemzeti és közéleti felelősség akadályozta abban, hogy a művészetek több területén megmutakozó képességei közül a legfontosabbnak érzett önkifejezési lehetőségre, a prózáíráásra fordítsa életidejének jelentősebb részét. [...] a folyamatos írói munka, egy nagy ívű prózáírói életmű megteremtésének esélye felől nézve Bánffy Miklós, polgári foglalkozású íróársaihoz képest, hátrányos helyzetű főúr.”³⁵

Sok időt szánt birtokai irányítására és utazásokra, újabb kapcsolatok kiépítésére, az erdélyi magyar irodalmi-kulturális élet felpozícionálására, mindezt informális közéleti, pénzügyi és politikai befolyásának fokozatos kiépítésével alapozva meg.³⁶ Nemcsak birtokainak vezetéséhez és a gazdálkodás megszervezéséhez értett, hanem híres ménéséhez, nemes angol-arab félvér lovaihoz is; Kóssal való barátságának is a ló volt az egyik alapja.³⁷ Emellett Kós *A Gazda* című bemutatása szerint otthon volt a mezőgazdaságban, értett „tehénhez, disznóhoz s a növényekhez. A szőlőművelés és a borpincészet minden csínját-bínját ismerte. Milyen gyönyörű virágai voltak! Hogy gondozta őket! Ajajaj. S mindent elkövetett, hogy olyan gyepeket csináljon, mint amilyet Angliában látott. A fene egye meg őket – mondta –, nekem nem sikerül, mindig előli a pitypang s mindenféle gizgaz. Ez nem ment, hiába öntözték, gyomlálták a gyepeket. Szép üvegháza volt. Sok narancsot, vadnarancsot termesztett, s abból pálinkát, likórt csinált. [...] A borából pezsgőt csináltatott. Olyan pezsgője volt, barátom, hogy a világmárkakkal versenyzett.”³⁸

Széles körű összeköttetéseket tartott fenn a budapesti kormánykörökkel, Bethlentől kapott megbízatásainak köszönhetően döntő szava volt az Erdélybe érkező pénzügyi támogatások elosztásában. Az erdélyi magyar politika, a szellemi-művészeti és a gazdasági élet képviselőivel kitűnő kapcsolatokat teremtett éppen úgy, mint a román királyi udvarral, a bucaresti arisztokráciával és a román politika fontos szereplőivel. A szellemi életben a transzszilvanizmus eszméit valló művészek és újságírók, a politikában a demokratikus, alulról való építkezés híveinek támogatója lett.³⁹ Legfőbb munkaterületén, az irodalmi élet doyenjeként az eleve tagolt, felfogások, stíluseszmények, társadalmi helyzet tekintetében természetes módon megosztott íróársadalom egybefogását az erdélyiség történelmi hagyománya szellemében igyekezett biztosítani. Ennek később meghatározó jelentősége lett, hiszen nemcsak hazatérését, hanem Lígeti Ernő emlékezése szerint „a Helikon létrejöttét sem fogadták lelkesedéssel a politikai berkekben. Már egymagában az nem tetszett sokaknak, hogy megcsinálták mindazt, amit az intranzigens magyar politika helytelenített: a világszemléleti különbözőségek áthidalását.”⁴⁰ Bárdi Nándor úgy véli, „Kolozsvárról nézve Bethlen György dominanciája stabilizálta a romániai magyar politikai érdekcsoportok működését, míg Budapestről nézve Bánffy Miklós a romániai magyar kulturális elit integrálódását biztosította, Bukarest számára pedig egy lehetséges vezetői alternatívát, és ezzel szintén stabilizált. Így alakultak ki a romániai magyar kisebbségi politikázás stratégiai keretei.”⁴¹

■ JEGYZETEK

1. Vö. Kós Károly: *Bánffy Miklós gróf*. In: *A nagyúr*. Bánffy Miklós emlékezete. Val., szerk., összeáll. Sas Péter. Nap Kiadó, Bp., 2008. 116. és Gaal György: *Gróf Bánffy Miklós: főúri életpályája a politika és a művészetek jegyében*. Egy EME-alelnök portréja. Erdélyi Múzeum 2012. 74. k. 2. 123.
2. Nemes Gyula: *A Bánffy-uradalom titkaiból*. Korunk 1972. 31. évf. 6. 874.
3. *Gróf Bánffy Miklós: főúri életpályája...* 124.
4. MTI. *Magyar Országos Tudósító*. 1935. jan. 9. 5. törvényszéki kiad. MNL OL K szekció. Kiemelés – CS. M.
5. MTI. *Román és erdélyi lapszemle*. 1935. nov. 23. Uo.
6. *Bánffy Miklós emberközelben*. In: *Emlékeimből – Huszonöt év*. Szerk. Dávid Gyula. Polis Könyvkiadó, Kvár, 2000. 434. és *A nagyúr* 137.
7. Jakabffy életművéről Csapody Miklós: *Politika és történetírás*. Jakabffy és Mikó. Eszmetörténeti tanulmányok. Korunk – Komp-Press Kiadó. Kvár, 2012. 5–104.
8. Jakabffy Elemér: *Amire a magyar nemes testőrök példája tanít*. Előadás az OMP oravicabányai tagozatának 1931. aug. 16-i közgyűlésén. In: *Ünneplő beszédek*. I. Husvéth és Hoffer Könyvnyomdája. Lugos, 1931. 55.
9. Jakabffy Elemér: *Az új Kultúr-Otthonban*. Előadás a lugosi Magyar Otthon 1931. dec. 27-i felavatásán. Uo. 96.

10. Lásd Jakabffy Elemér – Páll György: *A bánsági magyarság húsz éve Romániában 1918–1938*. Stúdium Kiadó. Bp., 1939.
11. Kállay Sándor levele Bánffy Miklóshoz. Kvár, 1926. máj. 20. *A Helikon és az Erdélyi Szépművés Céh levelesládája (1924–1944)*. Közzéteszi Marosi Ildikó. Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1979. I. 53. (8)
12. Bárdi Nándor: *Otthon és haza*. Tanulmányok a romániai magyar kisebbség történetéből. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2013. 416.
13. *Bánffy Miklós emberközélen*. In: Bánffy Miklós: *Emlékeim – Huszonöt év 338. és A nagyúr 132–133*.
14. *Bánffy Miklós gróf*. In: *A nagyúr 117*.
15. „*A legszebb élet, amit magamnak el tudtam képzelni*”. Benkő Samu beszélgetései Kós Károllyal. Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1978. 130.
16. *Gróf Bánffy Miklós előadása a Külügyi Szemle vacsoráján az erdélyi külpolitikáról*. In: *Magyar Országos Tudósítók*. 1941. márc. 7. 23. évf. 6. kiad. 64. sz. Kézirat. MNL OL K szekció.
17. MTI. *Bizalmas értesítések*. 552. sz. Uo.
18. MTI. 558. sz. Uo.
19. MTI. 73. sz. Uo.
20. *Iratok a romániai Országos Magyar Párt történetéhez*. I. A vezető testületek jegyzőkönyvei. Vál., szerk., jegyz. György Béla. Pro-Print Könyvkiadó – Erdélyi Múzeum-Egyesület, Csíkszereda–Kvár, 2003. 90–91.
21. MTI: *Román és erdélyi magyar–német lapszemle*. 1929. febr. 15. OL K szekció. A *Martinovics* 1931-ben jelent meg Kolozsváron, az Erdélyi Szépművés Céh kiadásában.
22. Tamás Gáspár Miklós: *A nagyúr*. Száz éve született Bánffy Miklós. In: *A nagyúr 205*.
23. *Fenét igyekeztem én a hosszú életre!* In: *Közlekedések*. Húsz romániai magyar író. Az intéjüket készítette Marosi Ildikó, fényképezte Erdélyi Lajos. Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1974. 13.
24. MTI. *Magyar lapszemle*. 1931. dec. 9. OL K szekció.
25. Uo.
26. *Összefoglaló sajtójelentés az 1943. évről*. A legfontosabb romániai lapok névjegyzése és adatai. 55/pol.–1944. Bukarest, 1944. márc. 8. [Fülöp Pál bukaresti sajtóattasé összeállítása Ghyczy Jenő külügyminiszter számára Traub István követségi tanácsos, ideiglenes ügyvivőtől]. MNL OL K 63–1944–27.
27. Uo.
28. MTI. *Magyar lapszemle*. 1931. dec. 9. MNL OL K szekció.
29. MTI. *Házi tájékoztató*. 521. sz. Uo.
30. MTI. *Amerikai, angol és magyar lapszemle*. 1932. jan. 7. Uo.
31. MTI. 6. kiad. Uo.
32. „*A legszebb élet...*” 136. Bánffy műemlékvédelmi tevékenységéről és a hagyatékában fellelhető vázlatokról, alaprajzokról (Bánffy Miklós iratai 7. doboz C/6. RL) Gy. Dávid Gyula: „*Mindig foglalkoztam architektúrával*”. Az építész Bánffy Miklós. In: *Bánffy Miklós-émlékkonferencia*. 2013. december 18. Szerk. Papp Endre. Magyar Művészeti Akadémia, Bp., 2014. 241–258.
33. Uo. 132.
34. Kós Károly: *Bánffy Miklós gróf*. In: *A nagyúr 123*.
35. „*A szépség mint cselekvés*”, avagy Bánffy megiratlan műve. Uo. 7.
36. Közéleti működéséről Bányai László: *Contribuții privind misiunea contelui Bánffy Miklós la București în iunie 1943* ([*Adalékok gróf Bánffy Miklós 1943. júniusi küldetéséhez*]). Ford. Juhász András. Jakabffy Elemér Kortörténeti Gyűjtemény); Benkő Samu: *Bánffy Miklós a közéletben* (Erdélyi Múzeum 1999. 61. k. 1–2. 45–51.) és Takács Péter: *Bánffy Miklós világa* (Lucidus Könyvkiadó, Bp., 2006.).
37. *Közlekedések 17*.
38. „*A legszebb élet...*” 130–131. A ménésről Bánffy Miklós: *Lovakról és Marosi Ildikó: Bánffy Miklós lovai*. In: Uő: *KisBánffy Könyv*. Bonchiadi Prospero. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 1997. 103–126, 94–102.
39. Bárdi Nándor: *Otthon és haza* 415.
40. Lígeti Ernő: *Súly alatt a pálma*. Egy nemzedék szellemi élete. 22 esztendő kisebbségi sorsban. Fraternitas Rt. [szerzői kiad.] Kvár, é. n. [1941] 90.
41. Uo. 166–167.